

ЛАСЛО ВАРГА

Царски и краљевски заробљенички логор и гробље у Хађмеђеру
(1914–1918)

LÁSZLÓ VARGA

Cisársky a královský vojenský zajatecký tábor a cintorín vo Veľkom Mederi
(1914–1918)

VARGA LÁSZLÓ

A nagymegyeri császári és királyi hadifogolytábor és temető
(1914–1918)

Издавачи: Удружење Срба у Словачкој, ПРОМЕТЕЈ Нови Сад, РТС Београд
Vydavateľi: Spolok Srbov na Slovensku, PROMETEJ Novi Sad, RTS Beograd

Autor: Mgr. Varga László

Názov publikácie:

Српски језик: Царски и краљевски затворенички логор
у Великом Медеру 1914–1918

Slovenský jazyk: Cisársky a kráľovský zajatecký tábor
vo Veľkom Mederi v rokoch 1914–1918

Maďarský jazyk: A nagymegyeri császári és királyi hadifogolytábor
és temető (1914–1918)

Originál je písaný v Maďarskom jazyku

Preklad z maďarského do slovenského jazyka: Mgr. Lubomír Navrátil

Превод с мађарског до српског језика: Тибор Вајда

Коректура мађарског језика: László Vécsey Kovács

Lektúra na slovenskom jazyku: Mgr. Jana Navrátilová,
Mgr. Lubomír Navrátil

Коректура и лектура на српском језику: Борка Колунџија

Корице: „Прометеј“ Нови Сад

Штампа: „Мала књига“ Нови Сад

Штампано у 500 примерака

Прво издање, „Прометеј“ Нови Сад 2014

ISBN 978-86-515-1011-6

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky
Program Kultúra národnostných menšín 2014

Ласло Варга
**ЦАРСКИ И КРАЉЕВСКИ ЗАРОБЉЕНИЧКИ
ЛОГОР И ГРОБЉЕ У НАЂМЕЂЕРУ
(1914–1918)**

László Varga
**CISÁRSKÝ A KRÁĽOVSKÝ VOJENSKÝ
ZAJATECKÝ TÁBOR A CINTORÍN VO
VEĽKOM MEDERI (1914–1918)**

Varga László
**A NAGYMEGYERI CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI
HADIFOGOLYTÁBOR ÉS TEMETŐ
(1914–1918)**

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Удружење Срба у Словачкој
Spolok Srbov na Slovensku

Радио-телевизија Србије
Београд

Ласло Варга

ЦАРСКИ И КРАЉЕВСКИ
ЗАРОБЉЕНИЧКИ ЛОГОР И
ГРОБЉЕ У НАЂМЕЂЕРУ
(1914–1918)

ПРЕДГОВОР

Поштовани читаоче!

Пре сто година почела је прва катаклизма коју су њени савременици назвали „Велики рат”. Овај назив је и био исправан све до још страшнијег, Другог светског рата. Наиме, у Првом светском рату дошло је до непрекидног и лудог убијања које се завршило са десетинама милиона жртава. Тако нешто човечанство још није доживело. Сви учесници су се прерачунали у својим плановима: очекивали су шарену војну параду у трајању од неколико месеци – наравно и победу – али за собом оставили четири сиве, блатњаве године које су им донеле горку патњу. Бесмислено уништавање изазвало је колапс у целој Европи. Посејано је семе нових непријатељства и у потпуности окренуло народе једне против других. Апсурдно је да мађарско становништво из Нађмеђера у Словачкој, управо оно које се борило против Мађарске, негује гробове српских војника који су умрли у логору за ратне заробљенике. Међутим, то су биле само маргиналне последице о којима се нису бринули ратни творци. Њихови царски циљеви, колонизација и нова прерасподела света, потпуно су заокупирали њихову пажњу, и није их интересовала беда коју су нанели људима. То је био рат банкара и власника фабрика. Њима су се придружили, из разних земаља, амбициозни лидери и виши официри жељни славе. Они чији рат ово није био, били су војници који су крварили на фронту, али и они гладни код куће, као и маса обичних људи. Њима није била остављена могућност избора.

Чудно је то што тешкоће рата из сваког појединца извуку оно најбоље. Они који су остали код својих домова радили су двоструко више док су војници на фронту годинама крварили у блатњавим рововима са пацовима. Тиме су давали пример из издржљивости, другарства, као и пример храбрости и алтру-

изма. Војници, и они који су стигли кући, али и они који то нису, постали су хероји – без обзира на националност. Није битно да ли су погинули на бојном пољу или у логору за ратне заробљенике – хероји су заслужили поштовање и достојанствено место почивања чак и у страној земљи. Управо о тим војницима је реч у овој књизи. Описан је један период живота тих људи (често нажалост њихов завршни део). Они свој живот пун патње свакако нису овако замислили, ни планирали. Велике патње произвеле су велику људскост. У једној чудној ситуацији у којој су се нашли због рата, они који су били лишени дома задесили су се у истој позицији са непријатељским војницима. Како је време одмицало све више су научили да живе заједно, чак и у наизглед немогућим ситуацијама. Ако уопште може да постоји нека поука из логора за ратне заробљенике онда је то вероватно ова.

*инј. Александер Невери,
їрагоначелник Великої Мегера*

I/1 ИЗБИЈАЊЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Недуго после Сарајевског атентата, 1914. године, војска Аустроугарске је покренула офанзиву на Србију и Црну Гору и до почетка 1916. године у потпуности их заузела. Линија фронта, која се 1914. протезала Савом и Дунавом, на почетку 1917. преместила се на границу Грчке.

Ратни поход против Србије започео је 12. августа, када су армије Монархије прешле границу на реци Дрини. Стратегија Срба је била да што дуже задрже налете Монархије у нади да ће Руси за то време победити већу аустроугарску војску. На почетку рата, српска армија је имала 180.000 војника. Командант армије био је генерал Радомир Путник. Иако је Аустроугарска монархија располагала са прилично моћном војном силом, због руске објаве рата, могла је са само две Армије (Петом и Шестом) да пређе преко границе Босне и да нападне Србију. Те две аустроугарске Армије имале су отприлике 270.000 војника, много боље наоружаних од српских јединица. Командовање аустроугарском војском било је поверено, не баш ефикасном, пуковнику Оскару Поћореку.

Напад на Србију Поћорек је са Петом армијом, коју је подржало и неколико јединица Друге армије стациониране у Срему, покренуо са територије северне Босне. Друга армија је крајем августа прекомандована у Галицију, да би ступила у борбу са руским снагама. Али до тада њене јединице биле су у могућности да учествују у походу на Србију. Шеста армија је била на путу ка јужној Босни и није могла да започне офанзивне операције.

Поћорекова жеља је била да пре рођендана Франца Јозефа извојује победу и да што пре покори Србе. Међутим, аустријски генерал начинио је две озбиљне стратешке грешке. У напад је кренуо са само половином расположивих снага и то по

брдовитом, западном делу Србије, уместо да је своје трупе слао преко равног, северног дела. То је изненадило генерала Путника, који је напад очекивао са севера, па је у овоме слутио варку. Када је постало јасно да је ово стварни напад, релативно снажну Другу армију, под командом генерала Степе Степановића, послали су да се споји са слабијом Трећом армијом, којом је командовао Павле Јуришић Штурм и која је већ водила борбе са аустроугарским снагама и чак успела да потисне непријатеља. После четвородневних борби, снаге Монархије су присиљене да се повуку. То је прва победа Савезника у овом рату. Србија је у тим борбама изгубила 16.500, а Аустроугарска монархија 23.000 људи (од којих је 4.500 завршило у заробљеништву).

На притисак савезника Србија је, са Првом армијом, извела мањи напад у Срему прешавши реку Саву. За то време, Прва тимочка дивизија Друге српске армије претрпела је тежак пораз приликом једног маневра заваривања. Срби су изгубили 6.000 људи, а успели су да онеспособе само 2.000 непријатељских војника. Пошто се велики део војске генерала Поћорека већ налазио у Босни, он је одлучио да нападе Срба спречи новим нападом на Србију, јер би то натерало непријатеља да повуче своје јединице.

Тако је 7. септембра започео нови аустроугарски напад на Србију из правца запада преко реке Дрине. У тој операцији је учествовала и Пета армија, стационирана код Мачоа, и Шеста која се налазила јужније. Напад Пете армије у почетку је одбијала Друга српска армија (овом приликом је погинуло 4.000 аустроугарских војника), али јача, Шеста армија успела је да изненади Трећу српску армију и потом заузме мању територију. Пошто је неколико јединица Друге српске армије послато као подршка Трећој армији, Пета армија Монархије је једним поновљеним нападом успела да успостави мостобран. Тада је генерал Путник (упркос снажном противљењу) повукао Прву српску армију из Срема и напао аустроугарску Шесту армију. Противнапад је добро кренуо али се заглибио па је започела четвородневна крвава битка за врх Мачков камен, на брду Јагодња. Током борби обе стране су претрпеле тешке

губитке. Две српске дивизије изгубиле су око 11.000 бораца, што се приближно подударало са губицима аустроугарске Монархије. О борбама Пешачког пука из Комарома на балканском фронту, Ференц Јулиер, пензионисани пуковник, између осталог написао је и следеће: „Велика офанзива започела је 6. новембра 1914. године. Наши људи су се радовали што су се напoкон извукли из задимљених заклона, и своје борбено расположење су и делима доказали. Међутим, ма колико довитљиво смо припремили и извели напуштање положаја, Срби су то приметили.”¹ На другом месту овако описује ту крваву операцију: „Прелазимо преко залеђених снежних поља, а то производи велику буку. Једва пређемо педесет корака, дочекује нас убиствена паљба. Непријатељ нас не види, само нас чује, али довољно му је да пуца право пред себе... Испред нас и са обе стране штектање митраљеза. Људе више не можете задржати.”²

Под утицајем крваве и равноправне борбе генерал Путник је наредио да се јединице повуку у околна брда. Резултат тога је био да је фронт месец и по дана стајао у месту, а напад се претворио у рововску битку. То је било неповољно за Србе јер су са малокалибарском и муницијом за тешку артиљерију (имали су само једну фабрику за производњу муниције која је дневно производила око стотину граната) и са обућом били у горем положају од непријатеља. Већина Срба се борила у традиционалним опанцима, док су војници аустроугарске војске носили водоотпорне кожне чизме. Срби су ратни материјал добијали од својих савезника, који су и сами располагали са скромним резервама. У таквој ситуацији српске батерије су брзо утихнуле, док је артиљерија Монархије држала непријатеља под константном ватром. Неколико српских батаљона (пре свих Уједињени батаљон) трпело је дневне губитке и до сто бораца. Током првих недеља рововских борби српски батаљон Ужице и црногорски Санџак извели су неуспели напад према Босни. Касније су обе стране предузимале локалне

¹ *Рајна историја Подкарпатја и северне Мађарске 1914–1918*, Будимпешта, 1940, стр. 189.

² Исто.

нападе, али већина њих се завршавала неуспехом. Приликом једног таквог напада српска војска је први пут користила mine. Српски уједињени батаљон ископао је тунеле до положаја аустроугарске војске удаљене 20–30 метара и поставио mine испод њихових ровова, које су активирали пре пешадијског напада. Почетком 1915. године, након што је турска војска поражена у бици код Сарикамишија и у сусецкој офанзиви, Ерих фон Фалкенхајн, немачки главнокомандујући, покушао је да убеди шефа генералштаба аустроугарске војске Конрада фон Хецендорфа у важност окупације Србије. Када би Централне силе освојиле Србију, Немци би имали железничку пругу која полази из немачке империје и, пролазећи кроз Аустроугарску монархију, стиже до Константинопоља. На тај начин би Немци били у могућности да достављају војни материјал, па чак и живу силу, како би помагали Османлијској империји. Србија је била стратешки важна и због тога што Румунија није хтела да се прикључи Централним силама (и касније, када се приклонила неком од савеза, била је то Антанта). Аустроугарска монархија није била претерано заинтересована за ту ствар, мада су желели да победе Србију. Ипак, њихов најопаснији непријатељ била је Русија и, након што је и Италија ступила у рат, њихов војни потенцијал је био у потпуности искоришћен. Вилхелм II, цар Немачке, и Франц Јозеф, краљ и цар Аустроугарске су командовање војним походом поверили Аугусту фон Макензену. Делкасе и Греј, француски односно енглески министри иностраних послова, изјавили су да ће Централне силе подржати Србију. Српски министар Никола Пашић, у свом писму од 23. октобра пише да су Бугари издајници, али да ће их Руси уништити.

Енглеске и француске снаге налазиле су се у близини Србије. Истовремено, српско руководство је било убеђено да ће Румунија и Грчка, у складу са споразумима, напасти Бугарску. На помоћ Италије нису могли да рачунају јер је Антанта обећала Италијанима неколико јадранских острва и Трст, које су и Срби желели за себе. Битку на Косову пољу Срби су водили препуштени сами себи. Врховна команда српске војске наредила је Моравском батаљону напад на бугарске снаге, на падинама

планине Гољак, не би ли на тај начин помогли јединицама војводе Бојовића, али се и овај напад завршио поразом. Линија фронта српске војске 22. новембра свела се на Косово поље. Бројчано стање за борбу способних бораца српске војске било је у том тренутку између сто и сто двадесет хиљада. Армија је одбрану организовала код Феризовића, на левој обали Ситнице, на источним обронцима Црнољеве, Чичовице, Рибара и на јужној страни Мокре горе. Са обе стране пута, од Качаника према Призрену, сместила се армија генерала Бојовића. Северно од њих налазиле су се армије генерала Степановића, Јуришића, Живковића и Мишића. Борбе су се водиле и јужно од Шар-планине, на путу према Охриду и Битољу, али оне нису имале утицаја на исход битке на Косову. У међувремену, Бугари надиру са југоистока и потискују Србе. Бугари желе да одсеку непријатељски корпус од главнине, али су их Срби прозрели и груписали своје снаге код Штимља. Врховна команда српске војске, на челу са престолонаследником Александром, одржала је 22. новембра у Призрену саветовање коме је присуствовала и Влада Србије, осим војводе Путника. Он је због здравствених проблема са ногама био одсутан, па га је на састанку представљао заменик. По мишљењу присутних, Срби неће моћи још дуго да држе фронт, а неизводљив је и контранапад. Непријатељ се у том часу већ налазио у Битољу. Престолонаследник је сматрао да до Скадра могу да се повуку преко Љум-куле или Ђаковице. Трупe које су се бориле на Косову пољу ићи ће према Љум-кули, а остали ће преко Пећи и Подгорице доћи до Скадра. Највећи проблем приликом повлачења био је терен и начин снабдевања храном. Армија која се, по начелнику генералштаба, састојала од двестот хиљада бораца, морала је проћи кроз велики број уских теснаца до избијања на Јадранско море. Снабдевање храном је такође требало некако решити. Министар Пашић је, на основу информација добијених од савезника по којима на Сан Ђовани ди Мадуи има довољно хране, сматрао да ће се изласком на море решити тај проблем. Након што је обавештен о свему што је на саветовању предложено, војвода Путник је армији издао наређење: пошто од савезника помоћ није стигла, даље борбе треба прекинути и повући се у албанске планине.

Сутрадан, 23. новембра, Бутари, а одмах за њима и Немци, ушли су у Приштину, а војска Кевеша ушла је у Митровицу. Српска војска је 24. новембра одредила маршруте повлачења. Прва армија иде преко Пећи, Берана и Андријевице, Друга преко Пећи, Плавна и Андријевице, а Трећа преко Пећи, Ругова и Андријевице. Нова српска армија се повлачи правцем Ђаковице, Везировог моста, Пуке и Скадра. Тимочка армија ће користити правац преко Љумкале, Дебра, Струге, Елбасана и Дуреша. Повлачење је текло полако, а то је носило и опасност од опкољавања. 25. новембра, Срби су испразнили и положија у Феризовићима, а следећег дана, један од одељења овог батаљона, већ се налазио у близини Призрена. 27. новембра у Призрену и његовој околини владао је општи хаос. Мештани су били дезоријентисани, а војници нису желели да се и даље боре. Није било ни муниције, ни хране. 28. новембра сломљен је и последњи отпор Срба на Косову пољу. Генерал Бојовић је наредио повлачење. Битка је завршена. Српска армија је у току рата изгубила скоро три четвртине свога састава – од приближно 422.000 бораца изгубила је око 300.000. Губици Аустроугарске и Немачке нису били ни приближно толико велики јер су много брже разбили српску војску но што су очекивали. Њихови губици су износили неколико хиљада бораца. Након пропасти српске војске, више стотине хиљада људи је побегло у Грчку. Сама војска се интензивно повлачила према мору, али већина њих никада није стигла тамо, јер су албански герилци, разне болести и глад десетковали њихове редове. Дobar део бораца и цивилног становништва победници су депортовали у логоре.

I/2 ЗАРОБЉЕНИЧКИ ЛОГОРИ НА ТЕРИТОРИЈИ МАЂАРСКЕ

Први транспорти ратних заробљеника Срба и Руса на територију Мађарске стигли су у септембру 1914. године. Њихов број се у наредним годинама рата непрестано увећавао. На последњу ратну Нову годину, 1. јануара 1918. године, у Монархији је било евидентирано 1.309.394 ратна заробљеника.³ То је за скоро 220.000 више него годину дана раније. У тадашњој евиденцији налазило се 852.853 руских, 97.712 италијанских, 97.072 српских, 38.327 румунских, 5.595 црногорских, 465 француских, и 31 енглески заробљеник. Укупно 1.092.055 ратних заробљеника. Приближно 72% били су Руси (948.000). Према извештају, у области ратних операција налазило се 362.517 (247.744 Руса). У позадини их је било 946.877 (660.000 Руса). Од ових потоњих, у заробљеничким логорима, које су чувале народне устаничке јединице, налазило се 219.145 (105.000 Руса). Од тога у Бриксу (чешки назив је Мост), у Јосефштаду, (чешки назив Јозефов, округ у Јаромиру), у Баушовицу, Маутхаузену, у Гредигу (касније у Араду), у Чапле Глебову, односно Пшемислу, у Дунасердахеју (словачки назив Дунајска Стреда), у Шоморји (словачки назив Шаморин), у Естергом-Кењермезеу, у Залаегерсегу, у Чоту, тачније „између Папе и Кишбера, на обе стране Будимског пута (између Чота и Папатесера)⁴ и у Оштфиасоњфау, који се распростирао на отприлике 251 катастарских ари⁵ и он је био један од највећих градова-барака у Монархији”.⁶

³ Blasszauer Róbert: *Ratni zarobljenici u Mađarskoj za vreme Prvog svetskog rata*

⁴ Иштван Рац: *Лојор у Чају у ојлегалу усйомена 1915–1923*, Чот-Папа, 1990.

⁵ отприлике катастарски ари њиве

⁶ Исто.

Тих 727.732 (555.000 Руса) заробљеника радило је на различитим местима.⁷

	Аустрија	Мађарска	Босна и Херцеговина	У инострaнству
У пољопривреди	146.240	291.597	551	–
У индустрији	47.671	54.156	3.096	41
У војној индустрији	63.145	61.963	559	1.999
У државним предузећима	15.773	27.505	–	628
У шумарству	2.023	6.934	3.651	200
Укупно	274.852	424.155	7.857	2.868

Табела 1. Приказ зайошљавања заробљеника

Послове у вези са заробљеницима обављали су КГФ одељење царско-краљевског министарства рата, Мг и Мг.б одељења Мађарске краљевске одбране, касније Главна „Д” група мађарског министарства рата (Главна група за разоружање) односно 54. одељење (Хдф. А одељење) XIII Заробљеничке групе и Главна група „Ц” (54. одељење) Народног одбора за Рат, у складу са Женевском конвенцијом. Највећи заробљенички логори на територији Мађарске су били логор у Остфа-асоњфау (251 катастарских јутара) и Логор Кењермезе, поред Естергома. На почетку рата је у згради пропале фабрике стакла организован логор, капацитета од хиљаду људи, за обуку војника који су одлазили на фронт. Поред њих, ту је смештено и око 600 интернираних цивила. Били су то грађани сукобљених држава који су живели на територији Монархије. Већина њих је након провере пуштена на слободу. Крајем августа су пристигли први руски и српски заробљеници. У почетку су и они смештани у логор, а касније на вежбалишту ограђеном бодљикавом жицом. Њихов број је убрзо премашио 10.000, али још увек је тињала нада за брзим завршетком рата, па се ово привремено решење чинило прихватљивим. Приближавање зиме наговестило је потребу проналажење трајнијег решења. Срби су смештени у два циркуска шатора, а Руси у земунице, које су сами ископавали. Велики број заробљеника на малом затвореном

⁷ Исто.

простору и бедни животни услови довели су до тога да је у септембру 1914. харала колера, а следећег пролећа се појавио и тифус.

Лекар логора др Јанош Фоњо улагао је надљудске напоре како би обуздао епидемију, јер је постојала опасност да се она прошири и на околно становништво. Најделотворнија је била изолација. Знатан део српских заробљеника пребачен је у Нађмеђер и Јаношоморју, а болесни војници су смештени у зграде рудника у Токоду. Били су то истински логори смрти, из којих се ретко ко вратио жив.

О бројчаном стању станара логора у Естергому има више процена. По једној, за четири године трајања рата кроз логор је прошло близу два милиона заробљеника, а стални број стационараних је достигао 100.000. Према реалнијим проценама, било је укупно 100.000 заточених, а стални број се кретао око 30.000. Ова друга процена вероватно је ближа истини. По архивским изворима, у децембру 1914. године овде се налазило 4.787 заробљеника и 605 интернираних лица, а у јануару 1916. године 12.868 руских заробљеника. У матичној књизи умрлих бележени су идентификациони бројеви заробљеника. Највећи забележени број је 104.292. Код италијанских заробљеника фигурира двоструки идентификациони број, и он се креће око 20.000. На основу стопе смртности можемо рачунати да је било умрлих 60.000 руских, 30.000 италијанских и 30.000 српских и румунских заробљеника. Приликом разматрања броја сталних становника логора морамо имати у виду чињеницу да је знатан број заробљеника већ од 1915. године био разаслан на рад у пољопривреди и индустрији. Вероватно је то био узрок што је, према показатељима, почетком 1917. године било свега 6.300 руских заробљеника у логору.

Свакодневицу заробљеника карактерисали су оскудица и рад. У слободно време су израђивали сувенире од дрвета које је околно становништво куповало. Да би се онемогућиле злоупотребе и махинације, штампан је новац који је важио само на територији логора. То је била општа процедура али у Кењермезеу је пуштен у оптицај и ковани новац, што је била ретка појава.

Третман ратних заробљеника у Мађарској био је дефинисан међународним споразумима склопљеним 1911. односно 1913. године, чији су се одређени параграфи бавили и статусом ратних заробљеника. Друго поглавље Правилника је утврдило:

Члан 6: *Држава рајне заробљенике, са изузетком официра, у складу са чином и сјособносјима, може да зайосли као раднике. За ѿйребе државе, урађени ѿсао ѿлаћа се ѿ важећој ѿарифи за домаћу војску, за исјие или сличне ѿслове. Плаћиа рајних заробљеника корисји се за ѿбољшање њиховој ѿоложаја, а након одбјиќа за ѿе ѿйребе, ѿреосјала сума им се исјлаћује ѿриликом ослобађања из лојора.*

Члан 17: *Заробљеним официрима се исјлаћује исјоветјиа ѿлајиа коју ѿримају официри државе чији су заробљеници. Влада дојићне државе обавезна је да ѿо обезбеди.*

Члан 18: *Рајни заробљеници уживају ѿјијуну верску слободу.*

Члан 20: *Након склајања мира, рајне заробљенике у најкраћем мојућем року ѿреба врајији у њихову ојиацбину.*⁸

Овај је закон током рата постепено проширен и модификован. Први пут 1914. године, када се појавила општа несташница радне снаге, а затим у марту 1915. У том закону је записано да:

*... Исхрана и ѿлајиа рајних заробљеника који су анијажовани у јавним и државним ѿсловима не ѿадају на ѿеретј јавној ојіана власји – ѿслогадца, већ је он дужан само да обезбеди здравсјивену конјиролу, смешјиај и ѿревоз до месјиа рада и назад.*⁹

У то време закон је прописивао да се на раду у пољопривреди ратни заробљеник могао ангажовати само на добровољној основи. Због све већег недостатка радне снаге у држави, правни оквири су се даље мењали. На основу њих је састављен следећи уговор о раду:

1. Ратни заробљеници се могу употребити само за уобијачјене (пољопривредне и земљане) радове. Ангажовање ратних

⁸ Исто.

⁹ Исто.

заробљеника, по могућности, треба да води рачуна о његовом војничком чину, интелектуалним и индивидуалним способностима. Војна команда Царске краљевске армије има права да контролише радове и да своје евентуалне приговоре и захтеве саопшти послодавацу. Послодавац је дужан да, у оквирима уговора, удовољи тим приговорима и захтевима.

Ратни заробљеници сваких четрнаест дана пролазе лекарски преглед о трошку послодавца.

2. „Послодавац је обавезан да запосленим ратним заробљеницима односно стражарским јединицама одређеним за чување заробљеника обезбеди смештај и дужан је удовољити примедбама војне команде, команде логора или коначно командира чуварског одреда које се односе на смештај и контролу.

Послодавац је обавезан да обезбеди просторије за смештај ратних заробљеника које задовољавају здравствене захтеве и да обезбеди сламу за лежајеве и покриваче.

3. Послодавац је обавезан да ратне заробљенике који су му дати на располагање о свом трошку опскрби на нивоу домаћих запослених, и да им огрев за потребе заробљеника и њихових стражара бесплатно стави на располагање. За урађене послове који су ван оквира предвиђених радних задатака, за то припадајуће сталне додатке (чај, дукан, поврће, итд.) такође обезбеђује послодавац. Приликом одређивања количине и квалитета хране мора се водити рачуна о домаћим обичајима. Дозвољено је да ратни заробљеници сами спреме храну од меса и осталих намирница које им стоје на располагању.

Забрањено је заробљеницима давати или достављати алкохолно пиће. Посуђе за припремање хране обезбеђује послодавац.

Даље, послодавац се обавезује да ће разлику у цени доручка, вечере и порције хлеба периодично надокнађивати у натури. Чуварска јединица има право на 250 гр меса дневно, по особи, за ручак и вечеру на посуду поврћа, а за доручак тањир чорбе. Дневно дозвољени максимум хлеба за стражаре је 560 гр. Стражари ће надокнаду разлике у вредности хлеба по потреби и пуну вредност добити (од команде) у готовини.

Уместо поврћа, ради промене, с времена на време може се давати и тесто.

Огрев за загревање просторија за смештај заробљеника послодавац је дужан да обезбеди у количини коју захтевају здравствени аспекти.

4. За дневно урађени посао послодавац је дужан да сваком заробљенику на рачун војне управе уплати 6 (шест) филера, царској и краљевској војној команди надлежној по месту интернирања.

5. Рад за ратне заробљенике, послодавац плаћа 6 пенија од сваког затвореника на дан војног штаба ц. и к. војска.

6. Послодавац је дужан да у време трајања радног ангажовања ратних заробљеника за њих и њихове стражаре обезбеди лекарски надзор и здравствену негу.

7. За дан одмора ратним заробљеницима одређена је искључиво недеља, осталим данима заробљеници се користе за рад на индустријским и пољопривредним пословима у уобичајено радно време.

8. Послодавац је дужан да сноси трошкове превоза стражара и ратних заробљеника железницом или бродом до места рада и назад, такође је дужан заробљеницима да обезбеди алат и оруђе, искључиво за вршење послова.

Трошкови превоза стражарског одреда покривају се у висини трошкова војног превоза. Трошкови превоза ратних заробљеника признају се у висини цене превоза сезонских радника у пољопривреди.

9. Начин измирења обавеза из тачке 5, од стране послодавца као и облике обрачуна регулише војна команда заробљеничког логора и против тога послодавац нема право приговора. Недељна давања се измирују сваке суботе.

10. Трошкови стражарске јединице могу се одбити од надница приликом недељних исплата (5.§)